

A VIRÁGKULTUSZ MAGYARORSZÁGON

LEGUTÓBBI két évtizedben az eddig egymástól erősen elzárt tudományszakok feltűnően közeledtek egymáshoz. A korábban párhuzamosan futó sínek kereszteződtek, a legvédehetőbb területekre idegen hadak ütöttek be. Ez a kölcsönösség felfrissítette a levegőt, átjárta a dohos zugokat s hatalmas virágzást tett lehetővé. Csak néhány példát idézünk, melyekből az is kiviláglik, hogy erre a határrombolásra már a múlt század végén jelentkezett a hajlandóság. A nyolcvanas években egy olasz orvos, Giovanni Morelli a természettudománytól kölcsönkért morfológiai módszerrel forradalmat idézett elő a művészettörténetben s a legérzékenyebb differenciálást is lehetővé tette. Néhány évtized múltán ugyanennek a tudománynak a filozófia adott nagybecsű irányítást. Dűthey rendszeréből kristályosodott ki Max Dvorák szellemtörténeti művészettörténete, míg a legújabb irodalomtörténetben gyakran csillannak fel a művészettörténet terminus technicusai. A mai fizika legerősebb pillérei — pl. az atom, elektron — hipotézisek, a törvényszerűségek abszolút érvényességét e tudomány legújabb művelői kétségbevonják, így a fizikának több köze van a misztikához, mint bármelyik humanista tudománynak s nem lehet eldönteni, hogy Einstein fizikus-e vagy filozófus. Bárhogy is van, a kölcsönhatások pezsdítően hatottak a tudományokra. Kétségtelen, hogy a múltban divatozó egymástól való elzárkózás ideje lejárt s az új felfogás rengeteg hátrálék feldolgozására kötelezi a tudományok művelőit. Utalhatunk itt pl. a művelődéstörténet óriási feladataira, vagy arra, hogy a történettudomány nyers adatközléseiben és feldolgozásaiban műy óriási kincsesbánya nyílik a rokontudományok számára. Ezeknek a bányáknak tárnáiba eddig igen kevesen ereszkedtek le. Ki ezt nem hinné, nézze át pl. a magyar művészettörténeti irodalmat s látni fogja, hogy ez teljes egészében, néhány rendkívüli kivételtől eltekintve, abban a szervi hibában szenved, hogy művelői igen kevésbé ismerték a magyar történelmet. Pedig a történelem hány olyan kérdésre már évtizedek óta megfelelt, melyeket a csak emlékekre, csak stílusra ügyelő kutatók nem tudtak megoldani.

Rapaics Raymundnak a napokban megjelent, méretre is impozáns könyve¹ ennek a jótékony kölcsönhatásnak eleven erejű bizonyítéka. Már a téma maga is kétféle beállítottságot igényel, a virágokkal foglalkozó természettudósét, ugyanakkor az emberi érdeklődés tükrében

¹ A magyarság virágai. A virágkultusz története. 143 képpel, 423 l. Budapest, 1932. A Magyar Természettudományi Társulat kiadása.

felcsillanó történetük a művelődéstörténetét. A tárgy két tudomány-szak határán terül el s ebből következik, hogy a könyvet nem írhatta volna meg oly szerző, ki természettudományos alapon nem ért a növénytanhoz, de az sem, aki csak ahhoz ért. Hozzá kell tenni, hogy a művelődéstörténet teljes regiszterét igénybevette Rapaics, hogy témáját megszólaltassa. Megállapításainak jelentékeny részét egyéb tudományok, pl. a nyelvészet vagy a műtörténet adatai és emlékei támogatják alá. A sokfelől szedegetett, lelkiismeretes gonddal összegyűjtött adatok egységes képpé ötvöződnek. Az az érdekes helyzet áll elő, hogy a könyv azoknak a tudományszakoknak is sokatmondó, melyeknek adatait köszönheti, részben azért, mert kritikai feldolgozásuk s a hozzájuk fűzött megjegyzések érdemessé teszik a figyelemre, másrészt mert pl. a történetit esetleg nyelvészeti adat támogatja s azzal együtt olyféle összefüggést mutat, melyet eddig nem vettek észre.

A magyar virágkultusz nyomai csak a kereszténység felvételének idejéig kísérhetők vissza. A pogány magyarság valószínűleg nem törődött sokat a növényzetnek e legszebb csoportjával, nomád életmódja nem tette lehetővé, hogy nagyobb figyelmet szenteljen neki. A honfoglaláskori régészeti emlékek növényi jellegű ornamentikája erős stilizáltságával nélkülözi a közvetlen megfigyelés leghalványabb nyomát is, mint stílus pedig a késő szasszanida formakincs egyszerű átvétele. Ezzel szemben egyedül az áll, hogy a „virág“ szó, mint női név, a pogánykorból származik, de Rapaics joggal hivatkozik arra, hogy ebből az egyetlen adatból bajos lenne kultuszra következtetni.

A legrégebb, nálunk meggyökeresedett virágnevek az Árpád-korból valók, így a török nevű kökörtcsin, mely különös módon Magyarországon előbb ismeretes, mint bárhol, vagy a gyopár, melynek hallatára ma a havasi gyopárra gondolunk, annak idején a szerény szalma-*virág*ot jelentette. A kert ebben az időben nem volt egyéb, mint kerítéssel védett hely, a későbbi kertkultúrának még a nyomai is hiányoztak.

Az egyház volt az, ki a virágkultuszt rendkívüli erővel terjesztette. A növényzettel való foglalkozás a középkori kultúra békés és csendes öröhelyeiről, a kolostorokból indult hódító útjára. Többféle oka volt ennek, a két legfontosabb az, hogy a virág vallási szimbólummá nőtt, másrészt gyógyító ereje egyre fokozottabb szerepet juttatott neki. Az Árpád-kor egyik legnevezetesebb kézírata, a Halotti Beszédet magában foglaló Pray-kódex tartalmazza az első magyar gyógynövény-jegyzéket is, amennyiben 27 növény nevét sorolja fel. Ezzel a kis jegyzékkel vonul be a tulajdonképpeni értelemben vett virágkultusz a magyar földre. A kolostorkertek legnépszerűbb virága a rózsza és a lilium, mindkettőnek szimbolikája a mai napig tartotta magát. A Krisztust jelképező rózsza, aranyból készült ötvösmű alakjában a legmagasabb pápai kitüntetés jelvényévé vált s máig az maradt. Magyar királyt is ért ez a megbecsülés: VII. Kelemen pápa 1348-ban Nagy Lajos királyt megajándékozta egy aranyrózsával, ez a rózsza azonban nem maradt napjainkra. Hasonló díszes aranyrózsák láthatók Sienában és a párizsi Cluny-múzeumban, az utóbbi még a XIV. század elejéről való. A legújabb korban általában csak királynők részesültek ebben a kitüntetésben, utóljára 1923-ban került kiosztásra.

A honfoglaló magyarok életmódjának megismerésére a történetírás az összehasonlító néprajzot is segítségül hívja. Hasonló módszerrel jár el Rapaics, mikor a kolostorkertek hajdani állapotának megismerésére a mai parasztkertekhez fordul. A parasztkertek és falusi temetők szívósan őrzik a hajdani kolostorkertek hagyományait. Növénybeli változatosságuk nem nagy, de a virágok, melyek bennük virulnak, nagy részben már a XV. századi szószedetekből ismeretesek. A népi élet hagyományokhoz ragaszkodó volta lehetővé teszi a századokkal való visszakövetkeztetést, annál is inkább, mert az egyes virágfajok egyszerű, ősi formáit őrizte meg, azokat, amelyek a szerzetesek gondozásai alatt virultak. A mai úrikert, mely a parasztkerttől erősen különbözik, ugyancsak a kolostorkertekből származik, virágai azonban a kitenyészítés folytán díszesebb és pompázóbb hatásúak.

A késői középkor utolsó szakáiban az idealisztikus vallásos világnézettel párhuzamosan jelentkezik a naturalizmus, az életöröm hirdetése, az udvari és lovagi élet kora. A virágkultusz történetére sem közömbös ennek az új szellemi mozgalomnak jelentkezése. A kolostori növények sorozata mellett oly virágok bukkannak fel az ismeretlenségből, melyeknek nincs vallásos értelmük. Ilyen például a viola, a mai ibolya, de más virágok is, melyek a lovagi életformák ízlését dicsérik. Korbéli ábrázolásokon gyakran jelenik meg a várkert, az előkelők életének e pompás kerete. A zöldelő fűvet itt-ott pázsittal borított padok szakították meg. Szökőkutak, változatos fák, források és deszkákkal foglalt növényágak tették változatossá a fogas kerítéssel körülzárt kerteket. Középkori miniatűrökön szeretetteljes részletezéssel kerülnek ábrázolásra ezek az irigyelt földi paradicsomok. A magyar kéziratok anyag rendkívül gyér volta azonban sajnos kevés útbaigazítást ad ezen a téren. Annál többet mondanak képtábla-festészetünk emlékei, melyek sok virágnak festett ábrázolását örökítették az utókorra.

A kassai főoltár 1474—1477 között készült képciklusának egyik darabja, mely Krisztust az Olajfák hegyén ábrázolja, vagy a kassai múzeum egyik, Felsőzúgóról származó táblája a Hegyibeszéd képével pityangot és lóherét helyez el a pázsit növényei között. A kassai Angyali üdvöleten, mely az említett sorozat másik darabja, Szűz Mária lábainál csupor áll, melyben gyöngyvirág és liliom látszik. Gótikus festészetünk legmegragadóbb alkotásán, MS mesternek Mária és Erzsébet találkozását ábrázoló képén, mely a Szépművészeti Múzeumban függ, pompázó írisz és bazsarózsa látható. Hogy régi mestereink ragaszkodtak kedvelt virágjaikhoz, arra kiváló példa a csíkmenasági számyasoltár Angyali üdvölete. Ez a kép 1543-ban készült Dürer hasonlótárgyú fametszete alapján. Dürer liliomot ábrázol a kép előterében, a magyar festő — ki különben szinte vonalról-vonalra átveszi mintaképét — itt, ezen a ponton önállóan mutatkozik, eltér példájától s szép gyöngyvirágcsokrot tesz a liliom helyébe.

A lovagi élet legutolsó fázisa művészetileg a renaissance ízlés jelentkezésével esik egybe s a renaissance rendkívül erős formai kultúrája nem sokat törődött a virágábrázolás öncélúságával. Míg addig a kódexeket naturalisztikus tendenciájú képecskék és keretdíszek ékesítették, a renaissance erősen stilizálta, ornamentikává változtatta a virá-

gokat s ezzel kiforgatta eredeti összefüggéseikből. Rapaics joggal hivatkozik arra, hogy a magyar népies formakincs vizsgálatánál a renaissance díszítő elemeire nagy figyelemmel kell lenni. A turáni álmódosítás egyik végzetes tévedése, hogy népművészetünkben erővel keleti hatásokat vél felfedezni. „Csodálatos eltévelyedése a magyar közfelfogásnak ez a turáni romantika, mely annyira felületes, hogy vagy egyáltalában nem akarja észrevenni a keletinek mondott virágok alatt a jellegzetes renaissance vázát, amely még pásztorfaragásokon is többször látható, világos jelétül annak, hogy ez a motívum mindenestől renaissance maradvány, avagy amikor a népművész az akantusz rendkívül bonyolult művészi vonalrendszerét együgyű virágvonalakká egyszerűsíti és a görög-római váza klasszikus vonalait egyszerűen négyszögekkel pótolja ... Holott csak szét kell nézni kissé a nyugati, kivált a német, népiesnek mondott iparművészeti tárgyakon s egyszerre teljes történelmi világosságban áll előttünk, hogy a magyarság ebben is éppen úgy követte az általános európai irányokat és mozgalmakat, mint minden egyébben“, foglalja össze ezirányú tanulságait Rapaics.

A történelmileg alá nem támasztott hiedelmeknek egyik legkiáltóbb példája a tulipán magyarsága. Rapaics nagy szolgálatot tett azzal, hogy ezt a kérdést objektívat megvizsgálta s az igazságról lehántotta az évtizedes legendák burkát. A barokkor kertjeinek e népszerű díszkeleti eredetű. Konstantinápolyban való említése I. Ferdinánd követétől, Busbecq-tól ered, Európában először Augsburgban virágzott 1559-ben s egyáltalán alig bizonyítható, hogy a XVI. században már hazánk kertjeiből feltűnedezett volna. Bár közben a holland virágtenyésztők körében óriási népszerűségre tett szert — annyira, hogy sokan egész vagyonukat tulipánhagymákba fektették s az irreális hosszmozgalmat szörnyű összeomlás követte —, Magyarországon csak a XVII. század elején terjedt el. Első méltatója itthon Lippay János jezsuita volt, kinek Pozsonyi kert c. könyvében, mely a magyar botanikának egyik mérföldköve, már jelentkezik e szép virág kultusza. A XIX. században azután megindult a tulipán felfedezésének dicsőségéért a verseny. A belgák szobrot állítottak Busbecq-nek, kiről csak annyi bizonyos, hogy Konstantinápolyban látott tulipánokat, de a küzdelembe beleszóltak németek, hollandok és magyarok is. Idehaza 1904—1906 között a darabontkormány elleni társadalmi mozgalom jelvényül a tulipánt, mint ősmagyar virágot választotta s egyes szerzők azt a hitet iparkodtak meggyökeresíteni, hogy e virágot a magyar még ázsiai Őshazájából hozta magával. A turáni romantika Árpád-kori pénzeken már felfedezni vélte a tulipán ábrázolásait, holott ezzel szemben a „tulipános láda“ kifejezés is XIX. századi eredetű s többnyire egyszerűen csak virágos ládát jelent. Tulipános ládák nemhogy Busbecq adata előtt nem ismeretesek, hanem a tulipán európai elterjedése után két-háromszáz évvel később jelentkeznek.

A virágkultusz történetírója így a nemzeti jelszavakkal visszaélő hamis divatoknak is leleplezője. Reámutat arra, hogy az ősinek, talán még a hun eredetűnek vélt magyar ornamentika nem ősi, nem is keleti származású, hanem a renaissance díszítés késői gyermeke. Hasonlóképpen felfedi a tulipán vándorlásának igaz történetét, mely-

ből kiderül, hogy az évekig nemzeti szimbólumként becézett virág szinte később jutott el hozzánk, mint a nyugathoz. De az igazság értékesebb a görögtűznél s Rapaics nagy készültséggel, kimerítő gonddal írt monográfiája kárpótol a vesztett illúziókéért. Félezer év magyar kertészkedésének, virágszeretetének megkapó és változatos képe vonul el az olvasó előtt s mutatja, hogy a virág, ez az ősi kincs, ügyes-bajos életéből végigkísérte a magyar nemzetet. A tarka mezők, színes szirmok sok érdekeset mondanak el annak, ki érti a nyelvüket. A virágkultusz története az emberi szellem könyvének egyik érdekes lapja, mely nemcsak önmagában nyújt tanúságokat, hanem összefüggéseiben is. Az esendő ember arca kirajzolódik a sorok mögött. Ki hinne például ily változásokat, hogy a mai szocialisták gomblyukaiba tűzött vörös szekfűvel a francia forradalomban a rojalisták léptek a vérpadra s a revanche izzó korszakában Boulanger híveinek volt jelvénye? Rapaics könyvét, melyet meglepően ismeretlen illusztrációk sora tarkít, azoknak is érdemes elolvasni, kiktől a virágkultusz története eddig legalább idegen volt, hiszen az emberi szellemre, s abban a mi saját magyar fejlődésünkre és gazdagodásunkra vonatkozó dokumentumok e pompás sorozata senkinek sem lehet közömbös.

GENTHON ISTVÁN